

Круглый стол «ЧЕЛОВЕК И ЯЗЫКИ»

А. Аксёнчыкава

ВУЗКАРЭГІЯНАЛЬНЫЯ І АДЗІНКАВЫЯ НАЙМЕННІ ЖЫВЁЛ У ГАВОРКАХ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Аб'ектам даследавання ў нашай працы з'яўляюцца назвы кажана, прадстаўленыя ў “Лексічным атласе беларускіх народных гаворак” (ЛАБНГ, т. 1, карта № 86) і ў тэматычным слоўніку “Жывёльны свет”. Сярод гэтых назваў сустракаюцца як агульнараспаўсюджаныя, так і вузкарэгіянальныя або адзінкавыя лексемы, якія маюць цікавую і арыгінальную ўнутраную форму, адрозную ад агульнавядомых назваў.

Найбольш распаўсюджаным лексіка-семантычным варыянтам з'яўляецца варыянт *кажан*, які вядомы на ўсёй тэрыторыі Беларусі. Этымалогія гэтага наймення даволі зразумелая: усх.-слав. *кожан* ‘лягучая мыш’ < *кожа* < *kozja* (ЭСБМ, т. 4, с. 36).

Сярод вузкарэгіянальных і адзінкавых найменняў вылучаюцца назвы *магазанчык*, *раменнік*, *начніца*, *палатнянік*, *парх*, *серпакрыжнік*.

Назва *раменнік* (*рэменнік*) распаўсюджана на тэрыторыі Івацэвіцкага і Камянецкага раёнаў Брэсцкай вобласці (параўн. рус. *ременница* ‘тс’), этымалагічна ўзыходзіць да *рэмень* (Фасмер, т. 3, с. 468; ЭСБМ, т. 11, с. 265).

На тэрыторыі Вілейскага і Калінкавіцкага раёнаў распаўсюджаны такія назвы, як *начнік* і *начніца* (параўн. рус. *ночник* ‘тс’) < *начны*, названы так за начны спосаб жыцця (ЭСБМ, т. 7, с. 286).

Парх ‘паршывы, пакрыты лішаймі, паршывец’ < з польскай *parch* ‘парша, часотка’, *parchowac* ‘станавіцца паршывым’ (ЭСБМ, т. 8, с. 171). Назву *парх* можна пачуць на Брэстчыне ў Кобрынскім раёне. Відавочна, яе этымалогія звязана з пэўнымі хваробамі, на якія хварэе кажан, або якія ён здольны пераносіць на іншых жывёл.

Серпакрыжнікам называюць кажана на тэрыторыі Свіслацкага раёна Гродзенскай вобласці. Паходжанне гэтай назвы звязана са знешняй формай крылаў кажана: узыходзіць да *серп* і асновы *-крыжыць-* ‘рэзаць’; відаць, ‘крылы, якія “выразаны” ў форме сярпа’ (ЭСБМ, т. 12, с. 65).

Назва *магазанчык*, прадстаўленая на тэрыторыі Брагінскага раёна, мае няяснае паходжанне, але яго звязваюць з нейкай цюркскай крыніцай (параўн. тур. *takas* ‘нажніцы’, ‘клюшні ракападобных жывёл’) (ЭСБМ, 6, с. 149).

Унутраная форма назвы *палатнянік*, якая зафіксавана ў Салігорскім і Жыткавіцкім раёнах, застаецца не да канца зразумелай. Можна выказаць здагадку, што гэта назва звязана са словам *палатняны* ‘які мае адносіны да палатна’, ‘зроблены з палатна’ (ТС, т. 3, с. 628). У гэтым выпадку падстава для назвы – метафарычны перанос на аснове параўнання крылаў кажана з палатном.

У адпаведнасці з унутранай формай усе вузкарэгіянальныя і адзінкавыя назвы кажана можна згрупаваць наступным чынам: па назве скуры (*кажан*), па знешняй форме крылаў або асаблівасцях будовы цела (*серпакрыжнік*, *магазанчык*, *палатнянік*), ад уяўлення пра скураны выраб (*раменнік*, *рэменнік*, *рамяніца*), за начны спосаб жыцця (*начнік*, *начніца*), ад назвы хваробы (*парх*).